

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ**

**УКРАЇНСЬКА СОЦІОЛОГІЧНА ДУМКА
В ПОШУКАХ ШЛЯХІВ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

*Матеріали соціологічних читань
пам'яті академіка НАН України В.М. Ворони
5 березня 2024 р.*

Київ 2024

Затверджено до друку Вченою радою Інституту соціології НАН України.
(Протокол № 7 (п. 4) від 24 вересня 2024 р.)

Рецензенти:

О. Новікова, доктор економічних наук

О. Рахманов, доктор соціологічних наук

У45 Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально-економічного розвитку. Матеріали соціологічних читань пам'яті академіка НАН України В. М. Ворони / За наук. ред. В. В. Смакоти і О. О. Іваненко. – Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. – 103 с.

Збірник містить доповіді учасників Перших соціологічних читань «Українська соціологічна думка в пошуках шляхів соціально-економічного розвитку», присвячених пам'яті Валерія Михайловича Ворони – академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки, директора Інституту соціології від 1992 р. до 2021 р. Доповідачі у своїх статтях та есеях наводять цікаві біографічні факти з життя В.М. Ворони, розкривають його наукові пошуки та досягнення, окреслюють внесок в українську науку, а також розмірковують про соціально-економічні проблеми сьогодення.

The book contains reports of participants in the First Sociological Readings “Ukrainian Sociological Thought in Search of the Ways of Socio-economic Development”. The event was dedicated to the memory of Valerii Mykhailovych Vorona – Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honoured Science and Technology Worker, and Director of the Institute of Sociology from 1992 to 2021. In their articles and essays, the speakers present interesting facts about the life of V.M. Vorona, highlight his scientific inquiries and achievements, outline his contribution to Ukrainian science, and reflect on present-day socio-economic problems.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
<i>Микола Шульга</i> Тема оповіщення в роботах академіка В.М.Ворони.....	6
<i>Володимир Резнік</i> Валерій Михайлович Ворона: наукові інтереси і пошуки	10
<i>Вікторія Смакота</i> Валерій Михайлович Ворона. Біографічний нарис	14
<i>Едуард Афонін, Андрій Мартинов</i> Архетипи колективного несвідомого як джерело інноваційного розвитку сучасного – постмодерного суспільства	19
<i>Алла Лобанова, Микола Туленков</i> Ризик-менеджмент в умовах воєнного часу: у пошуках ефективних стратегій.....	27
<i>Сергій Дембіцький</i> Матеріальний стан та зайнятість українців в умовах війни: соціологічні нариси.....	34
<i>Віктор Бурлачук</i> Культурний порядок та автономія зла.....	38
<i>Олена Іваненко</i> Цифровізація в умовах соціальної нестабільності	41
<i>Маргарита Широкова</i> Сервісизація як ключовий чинник українського соціально-економічного розвитку: погляд соціології.....	45

Євген Сірий

Підприємництво в Україні у фокусі уваги вітчизняної соціології:
хронологічні нариси50

Альона Стадник, Тетяна Іванець

Життя мігранта. Основні труднощі та шляхи їх вирішення
(кейс Маріупольського державного університету)54

Елліна Позднякова-Кирбят'єва, Юрій Мосаєв

Соціальний вимір проблеми якості водопостачання
в громадах Запорізької області60

Наталія Толстих

Людина праці в сучасній економічній соціології.....64

Наталія Майструк

Актуальність ризикологічної проблематики в контексті
глобалізації та війни в Україні66

Володимир Ніколаєнко

Ентоні Елліот. Штучний інтелект: соціальні очікування,
виклики, ризики та загрози74

Ольга Максименко

Середній клас у Туреччині:
дані одного моніторингового дослідження.....85

Олексій Бсленок

Проблеми медичної сфери під час війни
в дзеркалі громадської думки89

Юлія Гетман

Соціальні фактори економічної стійкості громад96

Валентин Луконін

Вплив війни на ринок фрилансу: динаміка зайнятості,
ринкові тенденції та стратегії пристосування учасників100

ЕЛЛІНА ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА,

доктор соціологічних наук, професор комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

<https://orcid.org/0000-0002-2945-380X>

ЮРІЙ МОСАЄВ,

кандидат соціологічних наук, доцент комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

<https://orcid.org/0000-0002-6638-3265>

**Соціальний вимір проблеми якості водопостачання
в громадах Запорізької області**

Доступність до водних ресурсів та їх якість є одним з важливих чинників соціального комфорту жителів будь-якого населеного пункту. У переліку Цілей сталого розвитку ООН шоста (з сімнадцяти) – про чисту воду та належні санітарні умови. Зазначена ціль є універсальною для більшості країн світу, оскільки попри суттєве покращення доступу до водних ресурсів та санітарії на всіх континентах, для сотень мільйонів людей питання водозабезпечення залишається нагальною проблемою, і її вирішення є пріоритетом як міжнародних недержавних організацій, так і урядів більшості країн світу.

Україна є однією з країн, де водні ресурси завжди вважались конкурентною перевагою для заселення територій в період традиційного суспільства, чинником розвитку промисловості в період індустріальної доби. У постіндустріальному суспільстві водні ресурси відіграють роль маркера соціальних трансформацій. За часів української незалежності контекст оцінки рівня забезпечення суспільства водою змінювався залежно від особливостей етапу трансформації як українського суспільства загалом, так і окремих його інституцій зокрема. Зменшення впливу української промисловості на економіку країни та становлення екологічної свідомості українців

сприяли тому, що жителі великих міст почали розглядати доступність до якісних водних ресурсів як важливий елемент власного рівня життя. Поява у вільному доступі сучасних засобів дитячої та жіночої гігієни суттєво покращили загальні стандарти індивідуальної гігієни і підвищили її значення у житті пересічного українця. Тому, незважаючи на російське повномасштабне вторгнення, запит на якісне водопостачання та належні санітарні умови не втрачає своєї актуальності, ба навпаки – посилюється і зростає.

Зауважимо, що запит на якісне водопостачання та належні санітарні умови можна розглядати як маркер сталого розвитку українського суспільства, і здебільшого це стосується територіальних громад, які були створені в рамках реформи децентралізації.

Однією з територій, де проблема водопостачання та забезпечення належних санітарних умов постала вкрай гостро, є Запорізька область. Цьому сприяла низка причин. У першу чергу, через те, що центром області є промислове місто Запоріжжя, в якому екологічні трансформації відбуваються вкрай повільно. По-друге, область на три чверті перебуває під окупацією, що також завдає шкоди системі централізованого водозабезпечення. По-третє, населені пункти області відчутно постраждали від наслідків підриву Каховської ГЕС. Всі ці проблеми створюють низку соціальних загроз, які можуть реалізуватися як в межах області, так і на територіях інших областей України у післявоєнній перспективі. Можна сказати, що громади Запорізької області є прикладом (моделлю), коли проблеми з централізованим/децентралізованим водопостачанням негативно позначаються не лише на якості життя місцевого населення (сприяючи тим самим соціальній аномії регіону), а і на розвитку української економіки в цілому.

Для з'ясування проблем запорізьких громад щодо доступу до якісного водопостачання та санітарії нами було проведено опитування в 14 громадах Запорізької області. В опитуванні взяли участь 1850 респондентів.

За результатами цього опитування було отримано наступні результати. Відповідаючи на запитання «Чи виникали у вас або вашої сім'ї проблеми з отриманням якісної питної води в останній рік?», 40,2% опитаних жителів громад обрали варіант відповіді

«Так, часто»; 36,6% варіант «Іноді». Варіант «Ніколи» означили 18,7% опитаних, і лише п'ята частина жителів громад, які брали участь в дослідженні, не мали проблем з водопостачанням.

Відповіді на запитання анкети щодо частоти звернення до альтернативних джерел водопостачання через неполадки місцевої мережі розподілилися наступним чином: переважна більшість опитаних обрали варіант «Іноді» (47,5% респондентів), 18,5% – варіант «Ніколи», 14,1% – «Щодня»; майже стільки ж (14,3%) обрали варіант «Кілька разів на тиждень», 4,6% опитаних запропонували свій варіант відповіді. Більшість респондентів, які надали свій варіант відповіді, наголосили на відсутності водопостачання в їхньому домогосподарстві.

Отже, відповіді на це запитання показали, що в громадах сформувалася певна кількість жителів (18-20%), які не мають проблем з водопостачанням. Водночас 75% опитаних мають зазначені проблеми, і серед інших їх вирізняє лише періодичність зазначеного явища. небезпечною тенденцією є те, що в громадах є група жителів (2-3%), які взагалі не мають централізованого водопостачання і для яких можливість отримувати воду в межах доступності є пріоритетною соціальною потребою.

Відповідаючи на запитання щодо впливу якості водопостачання на загальний рівень комфорту та якості життя в громаді 76,6% респондентів дали позитивну відповідь і лише 3,9% негативну. Інші респонденти визнали обмежений вплив проблем з водопостачання на рівень комфорту. Серед власних варіантів відповідей респонденти акцентували увагу на критиці місцевої влади, скаржились на зношеність комунікацій системи водопостачання та відповідне зниження якості води. Тобто отримані відповіді свідчать про відсутність реального соціального діалогу між органами місцевого самоврядування та мешканцями громади, що сприяє посиленню соціального напруження. Якщо проблему не буде розв'язано за можливості найближчим часом, вона може призвести до акцій громадського протесту або міграції місцевого населення.

Серед відповідей на запитання щодо впливу покращення системи водопостачання на розвиток населеного пункту понад половину респондентів (53%) надали позитивну відповідь, 38%

респондентів обрали варіант «Так, в певному обсязі» і лише 9% опитаних не підтримали жоден з варіантів відповіді. Результати опитування підтверджують нашу гіпотезу стосовно того, що для більшості жителів маленьких громад питання водозабезпечення є дуже важливим як з огляду на власне існування та розвиток, так і в сенсі життєдіяльності громади в цілому. Для переважної більшості мешканців громад цей чинник – один з найголовніших в їхній особистій екзистенціальній картині світу, а також у розвитку суспільних відносин в межах громади. Лише 10% респондентів зневірилися щодо відновлення системи децентралізованого водопостачання та позитивного розвитку соціальних відносин у своїй громаді.

Загалом результати дослідження показали, що забезпечення якісними водними ресурсами є дуже важливим, якщо не визначальним, чинником розвитку і життєздатності громад Запорізької області.

Джерела

Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». (2017). Київ : Міністерство економічного розвитку та торгівлі України.

Мосаєв Ю. В., Гамбург Л. С. (2020). Трансформація інститутів сучасного українського суспільства крізь призму сімнадцяти цілей сталого розвитку ООН. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. Запоріжжя (86). С. 171–179.

Кирбят'єва Е. Г., Мосаєв Ю.В. (2020). Гарденотерапевтичні локації як інноваційний фактор екологізації промислового міста. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. Запоріжжя. (88). С. 65–73.

НАТАЛІЯ ТОЛСТИХ,

*кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник
відділу економічної соціології Інституту соціології НАН України
<https://orcid.org/0000-0002-4245-9739>*

Людина праці в сучасній економічній соціології

Праця людини є основним джерелом реального багатства суспільства, його добробуту й умов існування. Ця теза буде справедливою й для сьогодення – часу стрімкої цифровізації і роботизації економіки. Проте людина посідатиме чільне місце в трудовому процесі навіть за умов виконання всієї роботи машинами, адже її воля, знання і потреби визначатимуть цілі їх застосування.

Праця людини традиційно є предметом дослідження суспільствознавців і, зокрема, фахівців з економічної соціології. Крім того, що вона є джерелом реального багатства суспільства і безпосередньо працівників, вона також формує і саму особистість людини, і середовище її існування. Тому зміни в сфері праці обов'язково відбиватимуться на житті людини в цілому, і навпаки, розвиток особистості, розкриття її творчого потенціалу прямо і опосередковано будуть змінювати зміст праці і форми її організації.

Сфера праці зазнає сьогодні глибоких змін. Сам процес праці за умов цифровізації вимагає від працівників все більше знань, вмінь постійно їх оновлювати, творчості, стресостійкості, мобільності. Швидкість та широкий доступ до інформації мають свої позитивні і негативні сторони. До переваг цифровізації економіки експерти відносять створення нових виробництв і стратегій бізнесу, нові можливості в сферах охорони здоров'я, освіти і культурного обміну, до основних викликів – забезпечення прозорості використання і захисту даних, етичні норми доступу до особистої інформації. Водночас стрімкий розвиток сучасних технологій не зменшує ризиків на ринку праці, таких як безробіття чи несприятливі умови праці, малозабезпеченість працюючого населення, нерівність в оплаті праці і доступі до можливостей працевлаштування. Слід також зазначити, що і зараз є значна кількість робіт, некваліфікованих і небезпечних,